

Oponentský posudek na disertační práci Anežky Mikulcové *Portrétní silueta v českých zemích od 18. do 19. století*
Ústav pro dějiny umění FF UK Praha 2020

Anežka Mikulcová si za téma své doktorské disertace zvolila téma, které zůstávalo zcela opomíjené a zdánlivě okrajové jak z pohledu českých dějin umění, tak kulturní historiografie. Cílem její práce se stalo zmapování fenoménu portrétních siluet v českých zemích a jeho zhodnocení v kontextu vývoje české i světové vizuální kultury. Tento záměr její disertace naplnila svrchovanou měrou. Autorka se ve svém výkladu zaměřuje nejen na tvůrce a techniky portrétních siluet, ale komplexně zpracovává celou oblast „stínových obrazů“, vývoj výtvarného zachycení lidského profilu, problematiku siluetových reliéfů, ilustrací i vystřihovánek („psaligrafií“). Představuje siluetové portrétování v mnohačetných uměleckých, kulturních i sociálních souvislostech, zabývá se jeho filozofickými přesahy, reflektuje vazby k dobovému myšlení a vědě. Tato neobyčejná šíře autorčina záběru je udivující. Stejně tak je myslím překvapivé, nakolik zvolené téma v sobě skrývá netušené uměleckoteoretické aspekty, ať již související s problematikou stínu, percepcí obrysové linie, mimetickou hodnotou profilového zobrazení atd. atd.

Hned na úvod je třeba konstatovat, že autorka dospívá k řadě objevených závěrů na základě badatelsky náročných a neobyčejně rozsáhlých rešerší, analýzy velkého objemu dobových písemných pramenů a především díky širokému materiálovému průzkumu, kterým v českých sbírkách zdokumentovala na 1600 portrétních miniatur a další stovky příbuzných artefaktů jako srovnávacího a doplňujícího materiálu (kreseb, grafik, reliéfů, ilustrací aj.). Autorka ve své disertaci zúročila výzkum sbírkových fondů českých muzeí a galerií (NG, UPM, NM a další) i své současné působení v památkové péči a znalost zámeckých sbírek. K těmto kladům připočteme důkladné studium primární literatury, zahrnující nejen odborné publikace včetně dobových příruček a praktických návodů, ale i beletrii reflektující téma siluet.

Práce má přehlednou logickou výstavbu a postupuje od obecnějších postulátů a mezinárodního kontextu k postižení domácí tvorby siluet a jejich specifík. Výklad se postupně větví, přibývá exkurzů a doplňků, někdy až příliš detailních nebo se opakujících, avšak pevná struktura práce umožňuje toto „košatění“ textu vždy využít k jeho stupňování a obohacování o další pohledy na vývoj siluet. Motivy, které v prvních kapitolách zůstávají někdy jen naznačeny, se záhy navrací v nových souvislostech a významech, doplněné o další detaily. Četba takto strukturovaného textu, který i s obsáhlou obrazovou přílohou o 220 položkách čítá celkem 488 stran, není sice snadná, ale dobře osvětluje zvolené téma v mnoha úrovních a perspektivách (lokálních, časových, sociálních aj.).

Velmi oceňuji autorčiny odkazy k filozofickým konceptům stínu a siluetového zobrazení, od Platona a Plinia až po Kierkeggarda či Henri Bergsona. Tyto úvahy napomáhají objasnit paradox obsažený ve stínové siluete – spočívající v její exaktnosti, reálnosti otisku lidské existence, a zároveň v absenci zobrazovaného subjektu, v potřebě vzpomínky, zpřítomnění nepřítomného. Siluety byly obdivovány pro svou obrazovou věrnost a zároveň byly naplněny emocemi, stávaly se předmětem uctívání, fetišem, jak poznamenal kdysi Roland Barthes. Autorka zajímavě vyvozuje oblibu siluet z této jejich ambivalentní podstaty, protikladnosti

tělesného a duchovního, exaktního (anatomického) a symbolického. V návaznosti na to pak také výstižně charakterizuje dobové předpoklady siluetního umění – jeho antické inspirace, vlivy stínového divadla i úzkou vazbu k fyziognomickým naukám pozdního 18. století. Ukazuje, jak portrétní siluety v sobě spojují osvícenskou racionalitu, klasicistní prostotu a zároveň sentimentalismus galantního věku. Tento výklad umožňuje vysvětlit i četné návraty siluetního umění v pozdním 19. století, např. ve vazbě na různé revivaly rokoka v rané moderně.

Hlavní přínos práce pak spočívá v utřídění a zhodnocení tvorby portrétních siluet v českých zemích, jíž se dosud nikdo v tomto rozsahu nevěnoval. Řada prací i významných souborů je zde publikována poprvé, mnoha dílům se zde dostává nové atribuce a výkladu (připomeňme mj. objevené určení Salmova „zednářského“ souboru siluet z Rájce nad Svitavou). Disertace také postihuje specifické inovace domácí tvorby, jaké podle ní představovaly například vystříhané a reliéfně vytačované siluety doby *biedermeieru*.

Autorka si samozřejmě uvědomovala, že všechna dílčí témata a nespočetné vysvětlující odbočky, které podnikla, by bylo možné dále upřesňovat. Čím je text extenzivnější, tím roste míra možných připomínek, v tomto případě by však byly pouze okrajové a nedotýkaly by se jádra práce. Omezím se jen na jedno upozornění, týkající se vlivu fyziognomických nauk a učení Johanna Kaspara Lavatera. V textu se jím autorka podrobně věnuje, považuje je za „součást debat o lidském jedinci a interpretaci vizuální“, ale tuto tezi dále nerozvádí a k nauce se staví kriticky jako k „pseudovědě“. Fyziognomickému myšlení konce 18. století se však v posledních desetiletích dostalo nových výkladů ze strany badatelů (mj. J. Saltzwedel 1993, I. Goritschnig 2001, R. Rosenberg 2010), kteří upozornili na jeho dobový význam a přínos osvícenskému empirismu, estetice i filozofické antropologii (Kant, Herder aj.).

Předložená disertační práce vyniká nejen odbornou kvalitou a mimořádným záběrem, ale též svou formální důkladností a pečlivostí. Autorka věnovala velkou pozornost pramenným citacím a v této souvislosti musím vyzdvihnout příkladné transkripce cizojazyčných textů, zvláště německých, což dnes představuje vzácnou výjimku.

Celkově hodnotím disertaci Anežky Mikulcové jako významný badatelský počín, objevený a vysoce nadstandardní po obsahové i formální stránce. Domnívám se, že zcela splňuje požadavky kladené na doktorskou disertaci. Práci klasifikuji s hodnocením "prospěl" a vřele ji doporučuji k obhajobě.

V Praze 21. 9. 2020

PhDr. Radim Vondráček